

Fatih Özgökman, Tanrı'nın Ön Bilgisi ve İrade Özgürlüğü: Batı Düşüncesinde Fatalizm Problemi, (Elis, Ankara, 2015, 255 sayfa.)

Tanrı'nın sonsuz bilgisinin insan iradesini önceden belirleyip belirlemediği dolayısıyla insan eylemlerinin özgürlüğü meselesi, tarih boyunca hem filozoflar hem de teologlar tarafından tartışılan bir sorun olmuştur. Bu sorun, her şeyi önceden bilmek anlamına gelen *Tanrı'nın ön bilgisi* ve *insanın özgür iradesi* olmak üzere iki öncülde meydana gelmektedir. Buna göre Tanrı'nın ön bilgisi, evrendeki her şeyi içine alan ve önceden belirleyen bir yapıya sahiptir. Bu sebeple Tanrı'nın, insanın gelecekte ne yapacağını da önceden belirlemiş olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Bunun neticesinde Tanrı'nın ön bilgisi karşısında özgür iradeye sahip olmadığımız anlamına gelen Fatalizm kavramı doğmaktadır. Ancak Tanrı, kutsal metinlerde insanın eylemlerinde özgür olduğunu ve onu yaptıklarından sorumlu tutacağını bildirmektedir. Bu anlamda birbiriyle çelişkili görünen Tanrı'nın ön bilgisi ve insanın özgür iradesi, zaman zaman bir paradoks olarak tanımlanmış ve düşünürleri ciddi manada meşgul etmiştir. Bu sebeple düşünürler, problem karşısında çeşitli çözüm önerileri geliştirmek zorunda kalmışlardır. Filozof ve teologların üzerinde çokça uğraştığı bu sorun, sadece İslam düşüncesinde kelamcılar tarafından tartışılmamış, aynı zamanda Ortaçağ Hıristiyan düşüncesinde de tartışılmaya değer bir konu olmuştur.

Batı dünyasında tartışılacak olan bu soruna çağdaş filozoflar, hala çözümler üretmeye devam etmektedirler. Batı'da bu probleme ilişkin öne sürülen çözüm önerilerinin ne olduğu sorusuna Fatih Özgökman, *Tanrı'nın Ön Bilgisi ve İrade Özgürlüğü: Batı Düşüncesinde Fatalizm Problemi* adlı eseriyle cevap vermektedir. Eserinde, geçmişte ve günümüzde öne sürülen çözüm önerilerinin argümanlarını ve bunlara yöneltilen eleştirileri incelemektedir. Böylelikle ilahiyat ve felsefe alanında bu konuya ilişkin yürütülen çalışmalara katkıda bulunmaya çalıştığını ifade etmektedir (s. 8).

Yazar, eserin giriş bölümünde Tanrı'nın her şeyi önceden belirlemesi anlamına gelen kader kavramını tanımlamakta, bununla birlikte insanın geleceği bilme çabası olarak bilinen kehanet kavramına da değinmektedir. Bu iki kavramın, aynı zamanda insanın gelecekteki davranışlarının belirlenmesi problemini ortaya çıkardığını belirtmekte ve bu soruna yönelik

Hristiyanlık öncesi ve sonrası yapılan tartışmaları ele almaktadır. Eserin diğer bölümlerinde ise Tanrı'nın ön bilgisi ve özgür irade problemi hakkında Aristo'dan günümüze kadar çözüm önerisi sunan düşünürleri ve düşünce akımlarını farklı başlıklar altında incelemektedir.

Müellif, öncelikle geleceği bilmenin imkânsız olup olmadığı konusuna değinerek bu konu hakkında Batı düşüncesinde fikir beyan eden ilk düşünürün Aristo olduğuna işaret etmektedir. Aristo'nun, gelecek zaman ile ilgili önermeleri Tekabüliyetçi doğrulama ilkesine göre değerlendirdiğini belirtmektedir. Bu ilkeye göre bir önerme ancak dış dünyada bir karşılığı olursa doğru olarak kabul edilmektedir. Mesela "güneş doğuyor" önermesinin doğruluğu, gerçek hayatta güneşin doğmasına bağlıdır. Fakat şu anda gelecek daha meydana gelmediği için gelecek zaman önermeleri dış dünyada hiçbir şeye tekabül etmemektedir. Bunun neticesinde bu önermelerin doğruluk değeri bulunmadığı sonucuna ulaşan Aristo'nun gelecek ile ilgili şeyleri hiç kimsenin doğru olarak bilemeyeceği fikrini paylaştığını zikretmektedir (s.33-39). Bu bağlamda Tanrı'nın da geleceği bilemeyeceği sonucu çıkacağı için, Hristiyan düşünürlerin bu fikri pek kabul etmediğini öne sürmektedir.

Özgökman, Tanrı'nın geleceği zorunlu olarak ve doğru bir şekilde bileceğini savunan Hristiyanlığın, aynı zamanda insanı davranışlarından da sorumlu tuttuğunu dile getirmektedir. Ancak Tanrının geleceği zorunlu olarak bilmesi, özgür iradeyi ortadan kaldıracığından dolayı fatalizm kavramı ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle yazar, fatalizme düşmeden hem *Tanrı'nın ön bilgisi* hem de *özgür irade'nin* nasıl anlaşılması gerektiği hususunun temel tartışma konusu olduğunu zikretmektedir. Bu sebeple Ortaçağ Hristiyan düşünürlerinin, bu sorunu çözmek amacıyla her iki öncülü uzlaştırma gayretinde olduklarını dile getirmektedir (s.235).

Müellif, Tanrı'nın ön bilgisi ve özgür iradeyi uzlaştırmak yerine bunu bir problem olarak görmeyenleri dikkat çekici bularak onlara atıfta bulunmaktadır. Bu açıdan Ortaçağ Hristiyan düşünürlerinden Aziz Augustine ve onun takipçisi Aziz Anselm'i örnek vermektedir. Bu iki düşünürün Tanrı'nın ön bilgisinin özgür iradeyi engellemediğine, aksine özgür iradeyi güvence altına aldığına inandıklarını belirtmektedir (s.52). Bununla birlikte ilk uzlaştırma denemelerinin Boeithus'un *zamansız ebedilik anlayışı* ile başladığını ve bu fikrin Thomas Aquinas tarafından savunulduğunu zikretmektedir. Buna göre Boeithus, Tanrı'nın zamandan bağımsız olarak her şeyi şimdi olarak bildiğini savunmaktadır. Bu nedenle

de bizim için gelecek olan bir şey Tanrı katında şimdi olarak bilinmekte ve böylece geleceğin önceden belirlendiği sorunu ortadan kalkmaktadır (s. 65).

Tanrı'nın zorunlu bilgisi karşısında özgür iradeye yer açmak için, Tanrı'nın, geleceği mümkün (değişken) olarak bilebileceğini savunanlara değinen Özgökman, Ortaçağ düşünürlerinden Dun Scotus, Ockhamlı William ve Luis De Molina'yı örnek vermektedir. Ockhamlı William ve Luis De Molina'nın fikirlerinin günümüzde de kabul gördüğünü zikretmekte ve özellikle Molina tarafından ileri sürülen *Orta Bilgi Teorisi'*ne geniş yer vermektedir. Buna göre Tanrı, insanın gelecekte özgürce yapacağı davranışları orta bilgisiyle mümkün olarak bilmektedir. Ancak bu bilginin Tanrı ile ilişkisi zorunlu, içeriği yani geleceği bilmesi ise mümkün bir yapıdadır. Böylece insan, davranışlarını özgürce yapmakta ve Tanrının ön bilgisi buna engel olmamaktadır (s.133). *Orta Bilgi Teorisi'*nin mantıklı argümanlar öne sürdüğünden dolayı günümüzde birçok taraftarı olduğunu dile getiren yazar, çağdaş filozoflardan Alvin Plantinga, William Lane Craig, Thomas P. Flint, Alfred J. Fredosso gibi düşünürlerin bu teoriyi savunmakta olduklarını zikretmektedir (s.138).

Günümüzde Batı dünyasında Tanrı'nın ön bilgisi hakkında yeni fikirlerin ileri sürüldüğünü ifade eden Özgökman, bu fikirlerin Nelson Pike tarafından ortaya atılan *katı olgular ve yumuşak olgular* üzerinden tartışıldığını dile getirmektedir. Buna göre geçmişte yaşanmış, değiştirilemeyen olgular katı olgular; değiştirilebilir olan gelecek ile ilgili olgular ise yumuşak olgulardır. Burada asıl tartışma konusu ise Tanrının ön bilgisinin katı bir olgu mu yoksa yumuşak bir olgu mu olduğu meselesidir (s.178). Yazar, daha çok akılcı olarak nitelendirilen bu çözüm önerisinin Tanrı'nın ön bilgisinin nasıl anlaşılması gerektiği konusunda farklı bir bakış açısının ortaya çıkardığını öne sürmektedir. Bu konuda yapılan tartışmaları ayrı bir bölümde inceleyerek bu düşüncenin yarattığı sorunları sorgulamakta ve yöneltilen itirazlara değinmektedir.

Batı dünyasındaki güncel tartışmalardan bir diğerine değinen Özgökman, Ortaçağ Hristiyan düşünürlerinden Boethis'un *zamansız ebedilik anlayışına* çağdaş filozofların yönelttiği itirazları incelemektedir. Buna göre Boethis'un Tanrı'nın zamandan bağımsız olarak her şeyi şimdi olarak bilmesi anlayışını, çağdaş düşünürlerin pek mantıklı bulmadığını zikretmektedir.(s.208-230). Bu bağlamda yapılan eleştirilerin, zamanın dışında olan bir Tanrı'nın zamanın içindeki olayları bilmesinin imkânsızlığına dayandığını belirtmektedir. Ancak bu eleştirileri pek kabul

etmeyen yazar, zamansız bir Tanrının zamanın içindeki olayları bileceği ve müdahale edebileceği fikrini daha makul görmektedir (s.247).

Müellif, sonuç bölümünde ise fatalizm hakkında ileri sürülen çözüm önerilerini ve bunlara yönelik itirazları basit bir dille özetlemekte, bu çözüm önerilerinin yapısını analiz ederek bunların geçerliliklerini irdelemektedir. Aynı zamanda bu çözüm denemelerinin ne kadar ikna edici oldukları hususunu okurun takdirine bırakmaktadır.

Batı düşüncesindeki Fatalizm problemini Tanrının ön bilgisi ve özgür irade bağlamında ele alan Özgökman, eserinde bu konuda öne sürülen çözüm denemelerini kronolojik bir sırayla incelemektedir. Öne sürülen çözüm denemelerine bakıldığında, okurlara bu sorun hakkında farklı bir bakış açısı kazandıracığını söylemek mümkün görünmektedir. Bu nedenle, problemin çözümü için farklı bakış açılarını içeren söz konusu eser, bu soruna ilişkin çözüm önerilerini merak eden araştırmacılar için kaynak eser niteliği taşımaktadır.

Beşir AYDİN

Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Öğrencisi